

kronikk

Alp. nr. 23/202

Allerede på et tidlig tidspunkt fremtrer Quisling-regimet tydelig med sin egen antisemittiske politikk, skriver historiker **BJARNE BRULAND**. I dagens kronikk kommenterer han både Frank Meyers og Bernt Hagtvets artikler om Villa Grande og Wannsee-konferansen. Han avviser påstanden om at NS hadde en birolle i tilintetgjørelsen av Norges jødiske befolkning.

Quisling og NS i «sekundær» rolle?

Arkivar Frank Meyer og statsviter Bernt Hagtvet har skrevet om Villa Grande, det kommende Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge. Begge gir en til dels uriktig historiefremstilling når de underbygger sin argumentasjon.

Det er interessant at et så alvorstungt og vanskelig tema som Holocaust kan bli utsatt for en så lemfeldig behandling. Jeg har imidlertid arbeidet med dette temaet for lenge til å synes at det er uvanlig. De to kronikørenes artikler om grunnlaget for å plassere Holocaust-senteret i Villa Grande på Bygdøy, eller for hvordan og hvorfor det skal drive sin virksomhet, beviser i enda større grad enn før at et slikt senter er absolutt nødvendig i Norge.

I sin kronikk i denne avisen fredag 15. mars skriver Frank Meyer at «NS' og Quislings rolle i det norske holocaust snarere var sekundær enn primær». Videre fastslår han at «hovedansvaret for deportasjonen kan lenkes til myndighetene i Berlin og reichskommissar Terboven». Han mener på denne bakgrunn at Quislings hovedresidens i praksis er uegnet som minnesmerke.

Hva er en sekundær rolle i denne sammenheng? Og hvor i kildematerialet har Meyer støtte for den noe forbausende oppgradering av Terbovens rolle i deportasjonen av de norske jødene?

For en som har forsket i dette

treffende kalt «Evakuering av jøder».

Rotet førte likevel til at minst fire jøder i «blandingsekteskap» ble deportert – også svenske jøder, nettopp det Eichmann og hans kontor i Berlin for all del ville unngå. Slike misforståelser ville vært unngått dersom Eichmann selv hadde gitt ordre om arrestasjonene i Norge. Da ville aksjonene vært mer velordnede og entydige.

Det lokale initiativs betydning for tilintetgjørelsen av jødene står sentralt i de rådende internasjonale forskningsstrømninger. Det er ikke slik at dette var spesielt for Norge, var Quislings og dermed Nasjonal Samlings

«Senere sørget Quisling-regimet også for at såkalte halv- og kvartjøder ble systematisk registrert gjennom «lov om meldeplikt for jøder»»

Samlings betydning. Meyer reduserer hans rolle til rent sekundær.

Tysk initiativ var åpenbart nødvendig for deportasjonen av jødene, men «den endelige løsningen» som tilintetgjørelsen ble kalt, hadde ikke vært mulig uten medvirkning fra lokale krefter. Det er forhåpentlig også Meyer enig i.

Quisling og hans regimes rolle var imidlertid ikke så passiv som Meyer synes å tro. Allerede på et tidlig tidspunkt fremtrer Quisling-regimet tydelig med sin

av jøder. Dette er ikke riktig. Meyer glemmer at i byer som Kristiansund, Ålesund, Gjøvik osv. var det vanlige norske politifolk som gjennomførte arrestasjonene, og det var meget nøye gjennomtenkt. Det skulle ikke bryte ut panikk, og det må her sies at ingen ledd sviktet.

I Trondheim ble de mannlige jødene arrestert av vanlig ordenspoliti, og i 1945, da de få overlevende fra deportasjonene kom tilbake, kunne de med forbauselse konstatere at de samme politifolk som hadde arrestert dem, fortsatt patruljerte i gatene.

Også i Oslo deltok det betydelige styrker fra ordenspolitets beredskapsavdeling, i tillegg til 100 vanlige drosjesjåfører.

Når jeg flytter meg til Wannsee-konferansen, må jeg også bevege meg fra Meyers argumentasjon til Bernt Hagtvets. I en artikkel i denne avisen 2. mars hevder Hagtvet at det var på Wannsee-konferansen at «rasekrigen ble samordnet». Og videre at «her ble systematiske, teknologisk drevne og industrielt-byråkratiske folke mord – foruten på jødene også på sigøynere og homofile – gjort til høyeste prioritet i en av Europas mest avanserte kulturnasjoner».

Det kan være på sin plass først å konstatere at rapporten fra Wannsee-konferansen uteluk-

materialet en god stund, fremstår argumentasjonen både klønete og forvirrende. Meyer har nemlig tidligere i år på en besnærende måte i en annen kronikk i denne avisen (19.1.) beskrevet Wannsee-konferansens betydning for tilintetgjørelsen av de europeiske jødene.

Meyer vet dermed at det nettopp var på denne konferansen det ble fastslått at det tyske sikkerhetspolitiet og dets stedlige representanter i de okkuperte områdene skulle være ledende (*federführende*) i utryddelsen av jødene i alle deler av den tyske maktsfære.

Det er imidlertid et åpent spørsmål om det kom noen ordre fra det tyske sikkerhetspolitietets organer i Berlin til Norge om å deportere jødene. Kildematerialet om jødeaksjonene i Norge høsten 1942 gir snarere et grunnlag for å hevde det motsatte, nemlig at initiativet til arrestasjonen og den senere deportasjonen av de norske jøder kom fra lokalt tysk hold i Norge.

Det er riktignok noe tynt kildegrunnlag om nettopp denne side ved jødeaksjonene i Norge. Telegramutvekslingen mellom Eichmanns kontor IV B 4 i Berlin og det tyske sikkerhetspolitietets hovedkvarter i Oslo viser, sammen med gjenværende materiale i Norge, at Eichmann var forbauset over den raske utviklingen i arrestasjoner og deportasjonsforberedelser i Norge.

Så sent som den 25. november 1942, dagen før deportasjonen med «Donau», kom det direktiver fra Eichmanns assistent Rolf Günther i Berlin om hvilke jøder som kunne deporteres ved den forestående aksjon, og hvilke som ikke kunne det.

I sin åpenbare iver hadde det norske Statspolitiet under Karl Marthinsens ledelse planlagt å arrestere samtlige såkalte «fulljøder» etter den definisjon som var kunngjort i de norske aviser i januar 1942 i forbindelse med J-stemplingen av jødene legitimasjonskort. Dette gjaldt også jøder i «blandingsekteskap» og uansett nasjonalitet.

Direktivet fra Berlin førte til en voldsom aktivitet i statspolitietets hovedkvarter i Kirkeveien. Lister og ordre måtte skrives om, ny instruks måtte sendes til politimyndighetene rundt om i landet. Marthinsen selv bemerket dette i sin rapport om jødeaksjonene 25. og 26. november,

egen antisemitiske politikk. Den kom til uttrykk både gjennom taler og skriftlig propaganda. I februar 1942, bare kort tid etter at Quisling ble innsatt som «ministerpresident», sørget regimet for at jødene måtte fylle ut «spørreskjema for jøder».

12. mars 1942 ble passusen i Grunnlovens § 2 om at jøder ikke kunne ta tilhold i riket, gjeninnført.

Viktigst var det imidlertid at Quisling-regimet i oktober 1942, samtidig med arrestasjonen av jødiske menn, sørget for å skaffe seg kontroll over jødene formuer ved «lov om inndragning av formue som tilhører jøder». At tyske myndigheter ikke ble så glad for dette, fremgår av en avtale det tyske sikkerhetspolitiet under Heinrich Fehlis gjorde med Quisling om jødene sølv-, gull- og smykkeaker. Disse skulle overleveres det tyske sikkerhetspolitiet.

Senere sørget Quisling-regimet også for at såkalte halv- og kvartjøder ble systematisk registrert gjennom «lov om meldepikt for jøder». Og i en tale i Trondheim 6. desember 1942 uttalte han at halv- og kvartjødene virkelig utgjorde den store trussel, fordi de hadde germansk blod i årene.

Meyer kommer i sin kronikk også med andre forbausende uttalelser. Blant annet hevder han at arrestasjonene ble foretatt av «Statspolitiet, Germaniske SS Norge og enkelte vanlige politifolk». Dette må forstås slik at de såkalte «vanlige politifolk» bare i liten grad deltok i arrestasjoner

Til utslettelse. Norske jøder på kaianlegget utenfor Akershus festning 26. november 1942.

«I byer som Kristiansund, Ålesund, Gjøvik osv. var det vanlige norske politifolk som gjennomførte arrestasjonene, og det var meget nøye gjennomtenkt»

kende handler om «den endelige løsningen» av jødespørsmålet. Hverken homofle eller sigøynere er nevnt i rapporten fra konferansen, og det er også usannsynlig at møtedeltagerne den dagen i januar 1942 diskuterte deres skjebne.

Dette er viktig å få frem, uten at de homofle eller sigøynernes tragiske skjebne skal desavueres av den grunn.

Samtidig er det åpenbart at Hagtvet legger for stor vekt på Wannsee-konferansen som det viktigste dreiepunkt i tilintetgjørelsesprosessen. Internasjonal forskningstradisjon legger til

grunn at tilintetgjørelsen var godt i gang på dette tidspunkt. Over én million jøder var allerede drept, de fleste av de såkalte *Einsatzgruppene* på Østfronten. Deportasjoner var i

gang fra selve det tyske riksområdet «østover», som det het, og i Chelmo i Polen ble jøder drept i gassvogner.

Det er imidlertid heller ikke slik som Meyer hevder i en kronikk 18. januar, at Wannsee-konferansen dreide seg om «praktiske detaljer». Det var sanneligvis ikke detaljer som ble diskutert. Hovedspørsmålene var hvilke tyske organer som skulle samordne tilintetgjørelsen, og hvor stor offerkretsen skulle være.

Forbausende store deler av rapporten fra møtet dreide seg om hvorvidt halv- og kvartjøder og jøder i såkalte «blandingsekteskap» skulle deporteres og drepes eller ikke. Det er mindre kjent at uenighetene om dette førte til at det ble innkalt til en ny konferanse på lavere nivå i mars 1942, ledet av Eichmann selv, hvor man fortsatte å diskutere dette spørsmålet, som åpenbart hadde stor psykologisk betydning.

Disse kommentarene går direkte på de historiske forhold Meyer og Hagtvet bruker som grunnlag for sin argumentasjon. Det er ikke uten grunn at jeg har lagt meg nettopp på dette nivået. De to ønsker nemlig å klargjøre sitt syn på hvordan et fremtidig senter for Holocaust og livssynsminoritetene skal utformes, og de nøler ikke med å ta i bruk historiske argumenter. Gjør de det, burde de sette seg bedre inn i grunnlagsmaterialet.